

BURSA'NIN TARİHİ MAHALLELERİ II

HOCATAŞKIN, KURTOĞLU, MEYDANCIK, NAMAZGAH, YEŞİL

MAHALLELERDEKİ DERGAHLAR

Prof. Dr. Mustafa KARA*

Osmanlı şehirlerinde temel yönetim birimi mahalledir. Mahallenin yöneticisi ise imamdır. Tanzimat'a kadar devam eden bu uygulamaya göre vilâyetin yöneticisi olan Kadı'nın temsilcisi imam, mahalledeki doğum, ölüm, evlenme, vergi toplama ve dağıtma gibi işlemlerin de sorumlusudur. Mahallede gayri müslimler varsa onların temsilcisi de papaz ve hahamdır.

Müslüman bir mahallenin kültür yapısına kurumlar açısından bakıldığında üç yapı karşımıza çıkmaktadır.

- 1-Mescid-Cami
- 2-Mektep-Medrese
- 3-Tekke-Zâviye

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi mahallenin temel kurumu camidir ve imamı da mahallenin en üst yöneticisidir. Camiler sadece günlük ibadetlerin yapıldığı bir yer değil zaman zaman yeme-içme dahil bir çok sosyal hizmetin de merkeziydi. Camilerde yapılan vaaz ve sohbetler, okunan hutbeler toplumdaki iletişimin de en önemli bir unsuruydu.

Dinî hayatın yanında ikinci ana konu ilmî ve fikrî hayattır. Bu da mekteple başlar medreseyle zirveye ulaşır. Daireyi tamamlayan üçüncü kardeş kuruluş da tekkeler ve zâviyelerdir.

Hasan Taib Efendi tarafından hazırlanan ve 1905'te Bursa'da basılan *Hatıra Yahut Mir'at-ı Bursa* isimli esere göre Bursa'daki ilgili kurumların sayısı şöyledir:

Cami	165
İlkokul	66
Tekke	36
Medrese	28

Genel Kurmay Başkanlığı'nca (Erkân-ı Harbiye-i Umumiye) hazırlanan ve 1927'de İstanbul'da basılan *Bursa Coğrafyası'na* göre bu şehirdeki (1925 öncesi) tekkelerin adedi ve bağlı bulundukları tarikatlar şöyledir:

Mevleviye	1
Nakşibendiye	11
Halvetiye	10
Celvetiye	6
Rifaiye	2
Kadiriye	11
Bektaşîye	3
Sa'diye	2

Medine'de Hz. Peygamber'in rehberliğinde kurulan Mescid-i Nebvî'de bütün bu dinî, ilmî, ahlakî ve ictimai görevler aynı çatı altında yürütülüyordu. Zamanla bu kurumlar bağımsızlığını kazanarak farklı binalarda görevlerini yürütmeye başlamışlardır. Hepsi dinin şemsiyesi altında sosyal hayatın çok farklı ihtiyaçlarına cevap vermek için çalışıyordu.

Tekkeler de camiler gibi çok değişik faaliyetlerin merkezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dinî hayatı bütün derinlikleriyle

*Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

yaşamayı, ahlakî hayatı bütün güzellikleriyle hissetmeyi hedefleyen tekkeler zamanla sosyal hayatın her alanına belli oranda, nüfuz etmiştir. Bunu için Osmanlı toplum yapısını anlamak ve fotoğrafını "net" olarak çekebilmek için bu kurumların tarihine de yakından bakabilmek gerekmektedir.

Bu gözle sadece tarih kitaplarına değil, yerli ve yabancılar tarafından kaleme alınan Hatırat kitaplarına bakıldığında dahi bu gerçeği görmek mümkündür.

Mahallenin temel kavramlarından biri olan tekkenin gönül terbiyesinin yanında tesir edip yönlendirdiği alanlar ana başlıklarıyla şöyle toparlanabilir:

- 1.Mahalle mescidi olabilir
- 2.İaşe ve ibate (yeme içme ve yatma) hizmetleri verir
- 3.Musikî eğitimi verir
- 4.Dil eğitimi verir (Arapça/Farsça)
- 5.Tüccara hizmet (Hindî/Özbekî/Buhara)
- 6.Sesli zikir meclisleri
- 7.Dinî sohbetler
- 8.İkmâl merkezi
- 9.Evlilikler

Kübrevilik ve Baba Zâkir

Türkistan bölgesinde kurulan ve daha sonraki yüzyıllarda Selçuklu ve Osmanlı dünyasını etkileyen üç ana tarikat vardır: Yeseviye, Kübreviye, Nakşibendiye.

Bursa denince akla ilk gelen şahsiyetlerden bir olan Emir Sultan kübrevî geleneğine bağlı bir dervıştır. Buhara'da gönül terbiyesini tamamladıktan sonra şehrimizi şerefliendiren Emir Sultan o gün bu gün tesir halkası devam eden dervişlerden biri olmuştur.

Kübreviye'nin kurucu şahsiyeti olan Necmeddin-i Kübra

medrese ilimlerini tahsil ettikten sonra tasavvufî hayata girmiş, irşad görevini sürdürürken Moğol istilasını Türkistan bölgesini alt üst etmiştir. Moğollarla savaşıırken 618/1221'de şehid olan Kübra eserleriyle irşadına yüzyıllardır devam etmektedir:

- 1.Usûlu'l-aşere
- 2.Fevâihu'l-cemal
- 3.Risal ile'l-hâim

Bu üç eseri *Tasavvufî Hayat* adıyla tercüme edilmiştir.

Baba Zâkir Efendi, Emir Sultan'dan ders aldıktan sonra Yeşil semtine bir dergâh inşa etmiştir. Vefat tarihine kadar burada irşad faaliyetlerine devam eden Baba Zâkir dergâhın haziresine defnedilmiştir. Kendisinden sonra dergâhta kimlerin görev yaptığı bilinmemektedir. Ancak dergâh bir müddet mahalle mescidi olarak kullanılmış, daha sonra Sa'dî şeyhi Haydar Efendi'nin müridlerinden Değirmenci Said Efendi bir müddet dergâhta irşad faaliyetlerinde bulunmuştur. Ancak dergâhın yeterince geliri olmadığından kapanmıştır. Mevcut hazire ve dergâh binasından ise günümüze, bir iki mezar taşın kaldığı küçük bir hazire ile, bir apartmanın altında kalan Baba Zâkir'in mezarı kalmıştır.

Baba Zakir Dergâhı'ndan kalan küçük hazire.

Celvetilik ve Selâmî Ali Efendi 8öl. 1103/1691)

Osmanlı toplumunda yaygın olan Celvetiliğin yeri Bursa'dır. Üftade'nin yanında yetişen Aziz Mahmud Hüdayî'nin (öl. 1038/1628) Üsküdar'da kurduğu dergâh ile yaygınlık kazanmaya başlayan bu yolun daha sonraki yüzyıllarda da Bursa ile yakın münasebetleri olmuştur.

Celvetî tacı mezar taşı.

Hüdayî'nin halifesi Zâkirzâde Abdullah'ın yanında tasavvufî terbiyesini tamamlayan Selâmî Ali Efendi'nin Bursa'da kurduğu tekke günümüze ulaşmıştır. Bu tekke görev yaparken Üsküdar'daki merkez tekkeye atanan Selâmî Ali Efendi, Selamsız ve Kısıklı'da iki tekke daha yaptırmıştır. *Tarikatname* ismiyle bir eser de kaleme alan bu Celvetî şeyhi 1691'de vefat etmiş ve Kısıklı'da bulunan tekkenin haziresine defnedilmiştir. Dergâhta daha sonra şu isimler görev yapmışlardır:

Şeyh Mehmed Efendi Niksarî (öl.1159/1746)

Şeyh Mustafa Efendi (öl. 1188/1774)

Şeyh Sadık Efendi (öl. 1181/1767)

Şeyh Said Efendi (öl. 1213/1798)

Şeyh Sadık Efendi (öl. 1221/1806)

Şeyh İbrahim Efendi (öl.1249/1833)

Şeyh Ethem Efendi (öl. 1252/1836)

Şeyh Halil Efendi (öl. 1258/1842)

Şeyh Abdüllatif Efendi (öl. 1289/1872)

Şeyh Hakkı Efendi (öl.1342/1923)

Bu tekkedeki şeyhler bir zaman sonra, boşalan Hüdayî Âsitanesi şeyhliğine geçtikleri gibi buraya da yine bir Celvetî tekkesi olan İsmail Hakkı Dergâhı'ndan takviye yapılagelmiştir. Böylece üç Celvetî tekkesi -daha doğru ifadesiyle, iki âsitane bir tekke- arasında bir şeyh dolaşımı gerçekleşmiştir. Bu nedenle ne tekkenin kurucusu olan Selâmî Ali Efendi'nin ne de ondan sonraki tekke şeyhleri Niksarî Şeyh Mehmed, Şeyh Mustafa ve Şeyh Sadık Efendilerin kabirleri şeyhlik yaptıkları bu tekkenin haziresindedir; ilk ikisi Kısıklı'da, diğerleri ise Üsküdar'daki öbür Celvetî tekkelerinin hazirelerinde medfundurlar. Bu silsileden Selâmî Ali Efendi haziresinde şimdi bulunan tek mezar sadece -Sadık Efendi'nin oğlu- Şeyh Mehmed Said Efendi'nin kabridir. Üsküdar Âsitanesine nakledemeden, beklenmedik bir şekilde hummadan vefat etmiş olması, Şeyh Said Efendi'nin kabrinin burada olmasını açıklamaktadır.

Selâmî Ali Efendi Dergâhı.

Dergâhın günümüzde ayakta kalan tevhidhanesinin mülkiyeti vakıflarda olup özel şahıslara konut olarak kiralanmıştır. Yıkılan diğer kısımların arsası boş olarak durmakta; hazire bölgesi ise bakımsız bir halde kendini koruyarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Selâmî Ali Efendi Dergâhı Haziresi.

Halvetilik ve Hacı Şevki Efendi (öl. 1275/1857)

İslâm dünyasında en yaygın üç tarikattan bir olan Halvetiliğin Osmanlı dünyasındaki ilk temsilcileri Seyyid Yahya Şirvanî'nin Bakü'deki dergâhında yetişmiştir. Hacı Şevki Efendi ise bu tarikatın Şa'baniye koluna mensuptur. Şevkî Efendi'nin mürşidi ise Kuşadalı İbrahim Efendi'dir (öl. 1846)

Setbaşı'ndan Namazgâh'a doğru çıkarken yolun sol tarafında tekkesini kurmuş ve irşad faaliyetlerini yürütmüştür. 1857 yılının Muharrem ayında vefat eden Şevkî Efendi Emirsultan'a giderken Sancakdar Baba denilen Nimetullah Efendi türbesinin karşısına defnedilmiştir.

Mezar taşındaki kitabede şunlar yazılıdır.

Lâ mevcûde illâ HÛ

Hacı Şevkî Efendi mavh idüp cismin Muharremde

İnâyet-hâh-ı sultân-ı şehîd-i Kerbelâ oldı

Mukaddem bi'l-inâbe Kuşadalı'dan görüp irşâd

O ârif "en temûtû" âşîyânında hüma oldı

İderdi neşr-i ilm-i Fârisî dergâh-ı pâkinde

Göçüp halvet-nişîn-i tekye-i dârü'l-bekâ oldı

O pîrin himmetiyle kesb-i irfân eylemişlerdi

Vefatıyla Burûsa halkının kârı bükâ oldı

Ola mahşerde hem-nâmı Muhammed zâtına şâfi

Bu maksad şeyh ü dervişâna aksa'l-mültecâ oldı

Okı târih-i fevtin yazdı Safvet eşk-i rahmetle

Hacı Şevkî Efendi vâsıl-ı kurb-i Hudâ oldı

Fî 7 Muharrem sene 1275

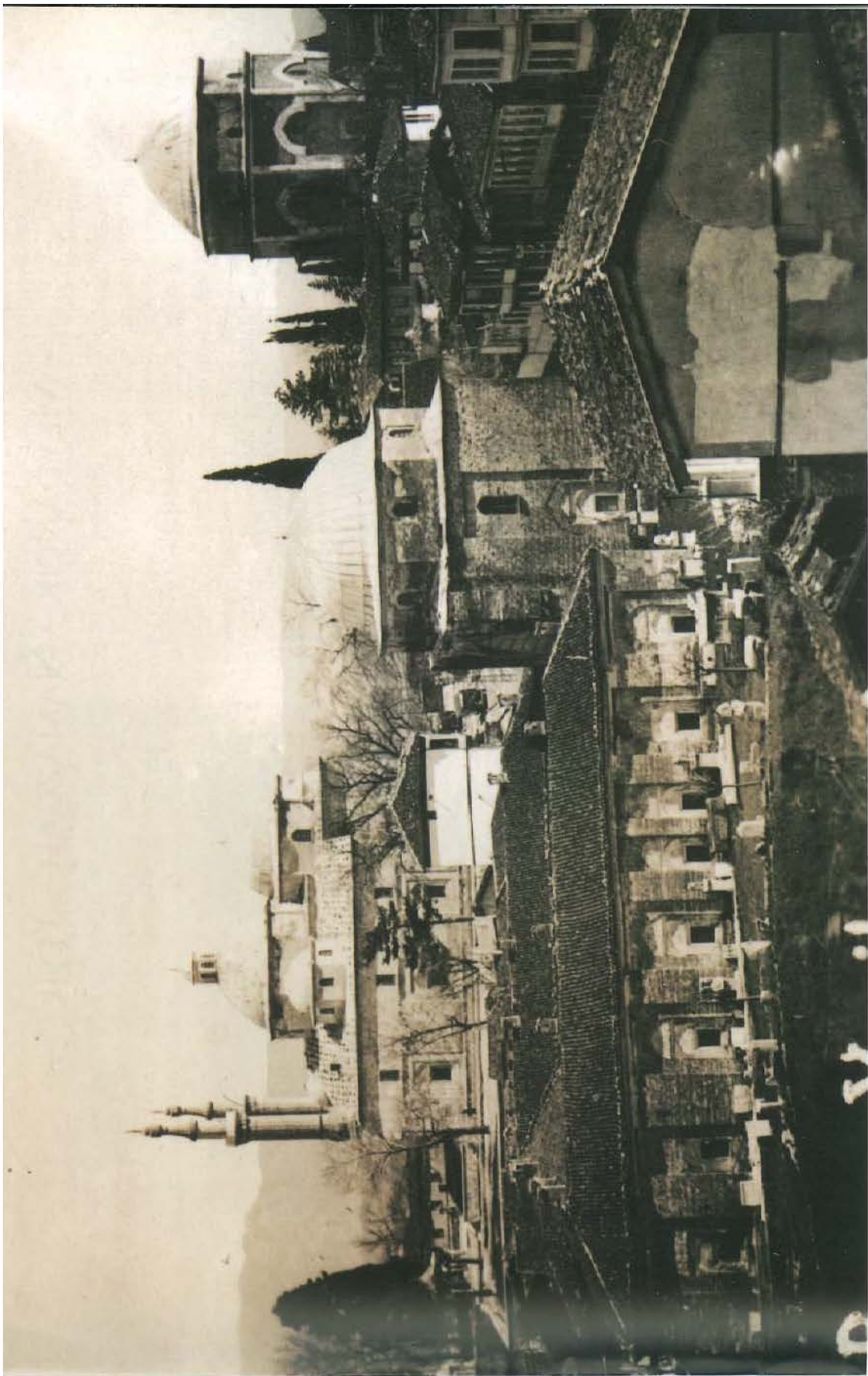
Hacı Şevki Efendi'nin Emirsultan Mezarlığındaki mezar taşı.

Bu kitâbeden Şevkî Efendi'nin insanların gönül eğitime hizmet etmesinin yanında İslam medeniyetinin üç temel dilinden biri olan Farsça öğretimine de katkıda bulunduğu, dolayısıyla Mevlânâ'nın Mesnevîsi başta olmak üzere diğer Farsça klasikleri okuttuğu anlaşılmaktadır.

Kendisinden sonra damadı Kütahyalı İbrahim Efendi (öl. 1888) dergâhın şeyhi olmuştur. Dergâhın üçüncü şeyhi ise

Mehmed Şevkî Efendi, aynı zamanda hattattır. 1908 yılında vefat ederek dedesinin yanına defnedilmiştir. Daha sonra ise Şeyh Süleyman Baki Efendi (öl. 1337/1918) ve oğulları Mehmed Şevkî ile Necmeddin 1925 yılına kadar dergâhtaki hizmetleri yürütmüşlerdir.

Uzun zaman ev olarak kullanılan dergâhın binası 1997 yılında bakımsızlıktan yıkıldı. Yıkılan bina aslına uygun olarak yeniden yapıldı ve kültür merkezi olarak hizmet edecek günleri beklemektedir.

Yeşil Külliyesi